

УДК 342.553

Демиденко В. О. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6771-0080>

Новаційна концепція розуміння суб'єктів муніципально-правових відносин

У юридичній науці вчення про правовідносини є однією з найбільш складних, дискусійних, актуальних і вагомих як у науково-теоретичному, так і практичному аспектах проблем. Ця теза набуває важливого значення в контексті муніципального права – галузі національного права України, що нині швидко розвивається, і муніципально-правових відносин, у яких матеріалізуються норми цієї галузі права. Муніципально-правові відносини є яскравим відображенням реалізації права, його ефективності та дієвості, на підставі чого окреслюють напрями вдосконалення правових норм. Попри значну кількість досліджень, присвячених проблематиці муніципально-правових відносин, питання суб'єктів муніципально-правових відносин належно не висвітлено в науці муніципального права. Без чіткої науково-теоретичної характеристики суб'єктів муніципально-правових відносин не може йти про дієвість муніципального права, оскільки за цих умов залишається невирішеним питання правосуб'єктності як комплексного поняття. Суб'єкти муніципально-правових відносин – це індивідуальні або колективні учасники суспільних відносин, які на підставі норм муніципального права володіють муніципальною правосуб'єктністю (правоздатністю, дієздатністю, деліктоздатністю) та є носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків у сфері реалізації права на місцеве самоврядування.

Ключові слова: суб'єкт; муніципально-правові відносини; правовідносини; об'єкт.

Постановка проблеми. Однією з ключових засад конституційного ладу України є визнання та гарантування місцевого самоврядування [1]. На наше переконання, повноцінне втілення цієї конституційної норми є запорукою стабілізації соціально-економічної ситуації в Україні та передумовою поступового й поетапного виходу держави із соціально-економічної, демографічної, пенсійної, медичної, освітньої, боргової кризи. Позаяк нинішнє функціонування органів державної влади України не вирізняється вагомими успіхами в означених сферах життєдіяльності українського народу. Мільйони громадян України сподіваються, що позитивні зрушення щодо розв'язання окресленого спектру проблем стимулюватиме саме муніципальною владою, яка найбільше наближена до людей.

Нині можна спостерігати децентралізацію публічної влади в Україні, добровільне об'єднання територіальних громад,

формування їх як спроможних тощо. Уже очевидними є перші успіхи об'єднаних територіальних громад у забезпеченні належного рівня надання послуг у сферах житлово-комунального господарства, освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту тощо. Це вже виявляється в конкретних реалізованих проектах щодо створення нових робочих місць через заснування муніципальних підприємств, відновленні соціальної інфраструктури (будівництві та ремонті доріг, мостів, фельдшерсько-акушерських пунктів, закладів освіти тощо).

Водночас подальший динамічний поступ держави передбачає вдосконалення правової системи України загалом та зокрема муніципального права. Муніципальне право – це галузь права, яка, хоча й украй суперечливо, але динамічно розвивається. Її формування ґрунтується на об'єктивних матеріальних передумовах [2, с. 77]. Напрями вдосконалення муніципального права має визначати відповідна галузева юридична наука.

Проте сучасній українській правовій науці хоча й притаманний активний пошук і формування нових наукових напрямів, проте вона залишається депарадигмальною, заідеологізованою та міфологізованою. Їй подеколи притаманна і псевдонауковість, відсутність чітких наукознавчих критеріїв [3, с. 20].

Подолання зазначених деструктивних явищ у науці муніципального права та напрацювання істинних знань, теорій, концепцій, доктрин можливе на підставі прискіпливого аналізу муніципально-правових відносин. Адже саме в муніципально-правових відносинах норма права матеріалізується, утілюється, демонструє ефективність правового регулювання, засвідчує досконалість або, навпаки, помилковість, недовершеність конструкції цієї муніципально-правової норми. Цілком слушним є твердження Р. О. Халфіної, яка в роботі «Загальне вчення про правовідносини», що є одним із перших системних досліджень, присвячених проблематиці правовідносин, зазначає: правовідносини відображають особливий вид зв'язку права з регульованими ними суспільними відносинами, у якому діалектично поєднується абстрактність норми з конкретністю життєвих відносин [4, с. 6].

На нашу думку, одним із важливих елементів муніципально-правових відносин є їх суб'єкти. Дослідник Ю. К. Толстой зауважує, що не може бути безсуб'єктних правовідносин, оскільки будь-які правовідносини є суспільними відносинами, що наявні між людьми або групами людей [5, с. 67].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітлення юридичної сутності суб'єктів муніципально-правових відносин,

встановлення їхніх якісних ознак та на цій підставі формулювання дефініції суб'єктів муніципально-правових відносин, виокремлення їхніх ознак, диференціація за низкою критеріїв на певні види передбачають розгляд результатів досліджень теоретиків права з вивчення правовідносин загалом. Зокрема, доктрина правовідносин була предметом уваги в працях С. С. Алексєєва, М. І. Байтіна, С. В. Бобровник, С. Д. Гусарєва, Є. П. Євграфової, О. В. Зайчука, А. П. Зайця, Д. А. Керимова, А. М. Колодія, В. В. Копейчикова, В. В. Лазарева, С. Л. Лисенкова, М. М. Марченка, М. І. Матузова, В. Ф. Мелашенка, О. Г. Мурашина, В. С. Нерсєсянца, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, О. В. Петришина, П. М. Рабіновича, О. Д. Тихомирова, М. В. Цвіка, А. Є. Шевченка, Ю. С. Шемшученка, Л. С. Явича та інших науковців, які зробили значний внесок у розвиток цього правового вчення.

Водночас повноцінне науково-теоретичне дослідження суб'єктів муніципально-правових відносин, на наш погляд, передбачає проведення порівняльно-правового аналізу відповідних досліджень щодо окресленої проблематики, здійснених в інших галузевих юридичних науках. Слід зауважити про комплексний характер галузі муніципального права та його генезу, що нерозривно пов'язана з іншими галузями національної системи права (передусім – конституційним, адміністративним, цивільним, господарським правом тощо).

Крім того, попри значну кількість наукових робіт щодо муніципально-правових відносин і важливе практичне значення цього питання, такий елемент муніципально-правових відносин, як суб'єкт муніципально-правових відносин, системно, комплексно не досліджено в юридичній науці. Проте аспекти цього питання були предметом уваги в працях таких учених: О. В. Батанова, М. О. Баймуратова, В. І. Борденюка, І. А. Галіахметова, Р. К. Давидова, В. М. Кампо, Н. В. Камінської, Б. В. Калиновського, М. І. Корнієнка, В. В. Кравченка, В. С. Куйбіди, П. М. Любченка, О. М. Пастернак, М. В. Пітцика, В. Ф. Погорілка, М. О. Пухтинського, В. П. Рубцова, А. О. Селіванова, О. М. Солоненка та ін.

Мета статті – шляхом формально-юридичного аналізу Конституції та законів, інших джерел муніципального права України, практики їх реалізації сформулювати концепцію розуміння суб'єктів муніципально-правових відносин, висвітлити їхню юридичну конструкцію, ознаки, види, правову суність.

Виклад основного матеріалу. Чітка науково-теоретична характеристика суб'єктів муніципально-правових відносин є визначальним чинником дієвості муніципального права. За цих

умов невіршеним залишається питання правосуб'єктності як комплексного поняття, що охоплює правоздатність, діездатність і деліктноздатність як обов'язковий атрибут притягнення до юридичної та, зокрема, муніципально-правової відповідальності. Відомо, що право без відповідальності є мертвим.

Важливим елементом муніципально-правових відносин є саме їхні суб'єкти, оскільки, на наше переконання, інші елементи муніципально-правових відносин (об'єкт і зміст правовідносин) є похідними від суб'єктів муніципально-правових відносин. За відсутності в муніципально-правових відносинах суб'єктів інші їх елементи втрачають сенс, а власне правовідносини фактично є неможливими. Саме суб'єкти муніципально-правових відносин, володіючи суб'єктивними правами та юридичними обов'язками на підставі норм муніципального права, породжують, припиняють та змінюють муніципально-правові відносини стосовно певних об'єктів.

На нашу думку, об'єкт муніципально-правових відносин – це матеріальне чи нематеріальне благо, муніципально-правове явище, щодо якого виникають, припиняються або змінюються суспільні відносини, урегульовані нормами муніципального права, здебільшого є результатом поведінки або діяльності суб'єктів цих відносин, що детермінований їхніми суб'єктивними правами та юридичними обов'язками [6, с. 50].

Водночас розпочати висвітлення суб'єктів муніципально-правових відносин доречно зі встановлення лексичного й етимологічного значень слова «суб'єкт» з подальшою екстраполяцією цієї категорії на муніципально-правові відносини. Академічний тлумачний словник української мови визначає слово «суб'єкт» як: 1) істота, здатна до пізнання навколишнього світу, об'єктивної дійсності, цілеспрямованої діяльності (філос.); 2) особа, група осіб, організація і т. ін., яким належить активна роль у певному процесі, акті (книжн.); 3) особа або організація як носій певних прав і обов'язків (юрид.); 4) людина як носій певних фізичних і психічних якостей; людина як об'єкт дослідження (мед.); 5) людина, особа (розм.) [7, с. 814]. Етимологічний словник української мови встановлює, що слово «суб'єкт» є запозиченням з німецької мови; нім. *subjekt* походить від лат. *subjectum* (грам.) – підмет («підкладене; те, що лежить в основі») [8, с. 461].

Повноцінне висвітлення юридичної сутності суб'єктів муніципально-правових відносин ґрунтується на аналізі праць з теорії держави та права щодо доктрини правовідносин загалом і суб'єктів зокрема.

Авторський колектив підручника «Загальна теорія держави і права» зауважує, що суб'єкт правовідносин – це такий учасник суспільних відносин, який є носієм юридичних прав та обов'язків [9, с. 338]. На думку О. Ф. Скакун, суб'єкти правовідносин – це індивідуальні або колективні суб'єкти, які на підставі правових норм використовують свою правосуб'єктність у конкретних правовідносинах, тобто реалізують суб'єктивні права та юридичні обов'язки, повноваження і юридичну відповідальність [10, с. 400]. Водночас А. М. Завальний та О. А. Колодій стверджують, що суб'єкти правовідносин – це учасники правових відносин, які є носіями взаємних суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [11, с. 198].

Більшість дефініцій суб'єктів правових відносин загалом збігаються з позицією до їх визначення як учасників правових відносин із власною правосуб'єктністю. Тому розвиток учення про суб'єкти муніципально-правових відносин відбувався в контексті досліджень, здійснених представниками теорії держави та права.

Згідно з міркуваннями В. Ф. Погорілка, суб'єкти муніципально-правових відносин є учасниками цих відносин, що мають відповідні суб'єктивні права та виконують відповідні юридичні обов'язки в межах і порядку, передбачених муніципально-правовою нормою [12, с. 24]. На його переконання, основними суб'єктами муніципально-правових відносин є: Український народ, українська держава; органи державної влади; політичні партії та громадські організації, їх об'єднання й осередки; громадяни України; територіальні громади, жителі відповідних адміністративно-територіальних одиниць; представницькі органи місцевого самоврядування (місцеві ради), виконавчі органи місцевих рад; сільські, селищні, міські голови, посадові особи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації; асоціації, інші об'єднання органів місцевого самоврядування; юридичні особи [13, с. 33].

На думку П. М. Любченка, суб'єктами муніципально-правових відносин є народ, держава (в особі державних органів), територіальні громади, органи і посадові особи місцевого самоврядування, територіальні спільноти людей, органи самоорганізації населення, юридичні особи (підприємства, установи, організації, об'єднання громадян), фізичні особи (громадяни, іноземці, біпатриди, апатриди) [14, с. 30].

Суб'єктів муніципально-правових відносин чимало, у перелічених випадках визначено лише окремі з них. З огляду на результати аналізу цих та інших суб'єктів муніципально-правових

відносин, їх можна класифікувати на індивідуальні та колективні, з муніципально-владними повноваженнями й без них тощо.

Водночас, відповідно до позиції В. В. Кравченка та М. В. Пітцика, суб'єкти муніципально-правових відносин – це особи, спільноти людей (територіальні громади, їх підрозділи), підприємства, органи, установи, організації тощо, які згідно з приписами муніципально-правових норм є носіями суб'єктивних юридичних прав та обов'язків [15, с. 24].

Аналогічну думку стосовно дефініції суб'єктів муніципально-правових відносин обстоює і П. А. Трачук [16, с. 16]. Він також поділяє позицію В. В. Кравченка та М. В. Пітцика, зауважуючи, що суб'єктами муніципально-правових відносин особи, організації тощо можуть стати лише за умови їх муніципальної правосуб'єктності [16, с. 16]. На його переконання, муніципальна правосуб'єктність охоплює муніципальну правоздатність і дієздатність.

Власне категорію правосуб'єктності досить детально розглянули теоретики права. Проте єдиного підходу до сутності, ознак, юридичної конструкції не сформовано.

Наприклад, на думку А. М. Завального та О. А. Колодій, правосуб'єктність – це здатність бути суб'єктом правовідносин, що охоплює правоздатність і дієздатність [11, с. 198].

Двохелементна структура правосуб'єктності є неповною. До неї доцільно включити ще один елемент – деліктоздатність. Відсутність деліктоздатності в конструкції правосуб'єктності робить її нежиттєздатною. Два перші елементи правосуб'єктності (правоздатність і дієздатність) перетворюються на міф без відповідальності за протиправні дії суб'єктів правовідносин щодо цих елементів. Фактично без деліктоздатності неможливо повноцінно реалізувати правоздатність і дієздатність. Адже можливість суб'єкта своїми діями набувати нових прав передбачає чотири структурні одиниці: а) право на дію; б) право використання; в) право вимоги; г) право домагання – право звертатися до вповноважених органів публічної влади, їхніх посадових і службових осіб за захистом свого права, яке охоплює, зокрема, і відновлення попереднього правомірного стану.

На думку В. П. Гробої, деліктоздатність є необхідною умовою для участі суб'єктів муніципального права в особливому типі правовідносин, так званих деліктних правовідносинах [17, с. 125].

Учені А. М. Завальний та О. А. Колодій поряд із правоздатністю та дієздатністю як елементи правосуб'єктності визначають деліктоздатність і правочиностатність. Остання є здатністю суб'єкта правовідносин особисто своїми діями вчиняти

правочини. Відповідно до ст. 202 Цивільного кодексу України, правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

У деяких джерелах ще трапляється угодоздатність як елемент правосуб'єктності, яку визначають як здатність особи укладати угоди [11, с. 201]. Також використовують: трансдієздатність – здатність бути представником чи обирати собі представника й бути тим, кого представляють [18, с. 71]; бізнесдієздатність – здатність займатися підприємницькою діяльністю юридичної особи [19, с. 97]; договороздатність [19, с. 89]; бізнесздатність [19, с. 79] тощо.

Загалом слід виокремити загальну та галузеву (конституційну, муніципальну, цивільну, фінансову, трудову тощо) правоздатність і дієздатність. На наш погляд, категорії «правочиноздатність», «трансдієздатність», «бізнесдієздатність», «договороздатність» тощо стосуються галузевої дієздатності, наприклад, цивільної або господарської. [20, с. 100; 21, с. 32; 22, с. 48] та ін. Також потребують аналізу юридична та практична складові використання такого значного спектру елементів правосуб'єктності. Водночас муніципальна правосуб'єктність містить три елементи: правоздатність, дієздатність і деліктоздатність.

Неоднозначними є також підходи щодо ознак правосуб'єктності.

На погляд О. С. Іоффе та М. Д. Шаргородського, правосуб'єктність з позицій сутності юриспруденції є соціально-юридичною ознакою особи [23, с. 206]. Юридичну ознаку правосуб'єктності особи роз'яснюють як визнання за особою правосуб'єктності в чинному законодавстві. Соціальна ознака правосуб'єктності полягає в тому, що вирішення зазначеного питання в законі залежить не від природних властивостей індивіда як людини, а від характеру реальних суспільних відносин, учасником яких він є. Раб – людина, проте його класове становище в рабовласницькому суспільстві таке, що в нього не було жодних прав, його не визнавали суб'єктом права [23, с. 206–207].

Науковець С. А. Саблук зауважує, що правосуб'єктність є соціально-економічною ознакою особи [24, с. 101].

Із цього приводу А. М. Завальний та О. А. Колодій зазначають, що правосуб'єктність є соціально-юридичною властивістю особи та має два аспекти – соціальний та юридичний. Соціальний аспект правосуб'єктності полягає в тому, що ознаки суб'єктів права законодавець не може обирати довільно – їх визначають як власне життям, так й інтересами, потребами та закономірностями суспільного розвитку.

Юридичний аспект полягає в тому, що ознаки суб'єктів права обов'язково повинні бути закріплені в нормах права [11, с. 198].

Згідно з позицією О. М. Костюкова, слід виокремити три риси суб'єктів муніципально-правових відносин [25, с. 33]. По-перше, деякі з них можуть бути учасниками тільки муніципально-правових відносин, бути носієм прав й обов'язків, передбачених виключно в муніципально-правових приписах. Поза межами дії муніципально-правових норм немислимо є правосуб'єктність муніципальних утворень, органів місцевого самоврядування, органів територіального громадського самоврядування тощо. Діяльність цих суб'єктів здійснюється в межах муніципально-правових відносин [25, с. 33].

На нашу думку, така позиція не є цілком правильною. Переважна більшість суб'єктів муніципально-правових відносин не є лише учасниками останніх. Наприклад, органи державної влади, підприємства, установи організації, громадяни – члени територіальних громад – є суб'єктами різноманітних видів правовідносин. Ми не поділяємо позицію О. М. Костюкова, відповідно до якої органи місцевого самоврядування є виключно суб'єктами муніципально-правових відносин. Згідно з п. 43 ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», сільські, селищні, міські ради на своїх пленарних засіданнях можуть вирішувати питання про затвердження різноманітних договорів, укладених сільським, селищним, міським головою від імені ради [26], зокрема вступати в цивільно-правові відносини. Також п. 27 ст. 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» встановлює, що до компетенції обласної, районної ради належить право ухвалення рішень щодо делегування місцевим державним адміністраціям окремих повноважень районних, обласних рад [26]. Відповідно до ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV, органи місцевого самоврядування можуть звертатися до адміністративних судів щодо вирішення спорів між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, зокрема делегованих повноважень. Тобто йдеться про адміністративно-процесуальні відносини. Можна навести ще чимало прикладів, коли органи місцевого самоврядування як в Україні, так і в зарубіжних країнах вступають у значну кількість не лише муніципально-правових відносин, а й конституційно-правових, цивільно-правових, господарських відносин тощо.

Другою особливістю суб'єктів муніципально-правових відносин О. М. Костюков визначає те, що всі суб'єкти

муніципально-правових відносин беруть участь у процесі здійснення місцевого самоврядування, вирішенні питань місцевого значення або здійснюють безпосередньо пов'язану із цим діяльність [25, с. 33]. Така позиція, на наш погляд, є слушною.

Третя особливість суб'єктів муніципально-правових відносин, на думку О. М. Костюкової, полягає в здатності більшості з них приймати рішення владного характеру. Він зауважує, що владними повноваженнями наділені населення, окремі громадяни, тому що вони є носіями народного суверенітету, органи й посадові особи місцевого самоврядування, депутати, збори громадян та ін. [25, с. 33].

На наше переконання, ця особливість суб'єктів муніципально-правових відносин є помилковою як стосовно змісту, так і щодо форми. По-перше, небагато суб'єктів муніципально-правових відносин наділені владними повноваженнями (місцеві ради, виконавчі органи місцевих рад, сільські, селищні, міські голови, старости тощо). За кількістю в суб'єктному складі муніципально-правових відносин значно більше фізичних осіб, підприємств, установ, організацій тощо, що не володіють владними повноваженнями. Крім того, на підставі аналізу об'єктивних закономірностей організації та функціонування соціальних систем апостеріорі не може бути більше управлінців, ніж тих, ким управляють. У протилежному випадку така система управління є дезорганізованою та, відповідно до тектології, не може апіорі забезпечити ефективну дієздатність системи управління.

По-друге, суперечливим видається твердження, що окремий громадянин є суб'єктом із владними повноваженнями. Так, сукупність громадян, асоційованих як народ, територіальна громада є суб'єктом владних повноважень. Також ми не поділяємо погляд О. М. Костюкова, згідно з яким населення є суб'єктом владних повноважень, оскільки населення – це сукупність людей, що постійно живуть у межах якоїсь конкретної території (села, селища, міста, району, області, частини країни або країни). Тобто це можуть бути і громадяни країни різного віку, й особи без громадянства, іноземці, біженці, недієздатні особи тощо. Проте не всі із цих суб'єктів володіють політичними правами та свободами. Зокрема, не всі мають право на державну й муніципальну службу, участь у мітингах, походах і демонстраціях, обирати та бути обраними, утворювати й бути членом політичних партій тощо. Унаслідок цього замість категорії

«населення» доцільніше вживати «народ», «територіальна громада», які справді є суб'єктами з владними повноваженнями через форми прямої демократії. До складових таких категорій, як «народ», «територіальна громада», встановлено низку вимог щодо віку, громадянства, дієздатності.

Висновки. На жаль, обсяг цієї публікації не дає змоги всеохопно висвітлити правову сутність, особливості, елементи юридичної конструкції такого правового явища, як суб'єкти муніципально-правових відносин. На нашу думку, суб'єкти муніципально-правових відносин – це індивідуальні або колективні учасники суспільних відносин, які на підставі норм муніципального й інших галузей права володіють муніципальною правосуб'єктністю (правоздатністю, дієздатністю, деліктоздатністю) та є носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків у сфері реалізації права на місцеве самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – Київ : Юрінком, 1996. – 80 с.
2. Батанов О. В. Проблеми становлення і розвитку муніципального права: основні чинники та суспільно-політичні умови [Електронний ресурс] / О. В. Батанов // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 1. – С. 77–81. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2014_1_19. – Назва з екрана.
3. Луць Л. Сучасна українська правова наука: деякі проблеми та перспективи [Електронний ресурс] / Л. Луць // Історико-правовий часопис. – 2016. – № 2 (8). – С. 20–27. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2016_2_6. – Назва з екрана.
4. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении [Электронный ресурс] / Р. О. Халфина. – М. : Юрид. лит., 1974. – 352 с. – Режим доступа: <http://ex-jure.ru/law/news.php?newsid=292>. – Загл. с экрана.
5. Толстой Ю. К. К теории правоотношения [Электронный ресурс] / Ю. К. Толстой. – Л. : Ленингр. ун-т, 1959. – 88 с. – Режим доступа: <http://lawdiss.org.ua/books/113.doc.html>. – Загл. с экрана.
6. Демиденко В. О. Діалектика об'єктів муніципально-правових відносин / В. О. Демиденко // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2018. – № 4. – С. 43–51.
7. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]: в 11 т. – 1978. – Т. 9. – С. 814. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/sub.jekt>. – Назва з екрана.
8. Етимологічний словник української мови [Електронний ресурс] : в 7 т. / уклад. Р. В. Болдирев та ін. – 2006. – Т. 5 : Р–Т. – 704 с. – Режим доступу: http://litopys.org.ua/djvu/etymolog_slovyk.htm. – Назва з екрана.
9. Загальна теорія держави і права [Електронний ресурс]: підручник / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.]; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Харків : Право, 2009. – 584 с. – Режим доступу:

http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009/TEorijaDerjav_2009.pdf. – Назва з екрана.

10. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник / О. Ф. Скакун. – 3-тє вид. – Київ : Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 524 с.

11. Білозьоров Є. В. Теорія держави та права [Електронний ресурс] : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний. – Київ : НАВС ; Освіта України, 2017. – 320 с. – Режим доступу: https://www.naiuu.kiev.ua/files/kafedru/tdp/navch_pos_tdp.pdf. – Назва з екрана.

12. Муніципальне право України : підручник / [В. Ф. Погорілко, О. Ф. Фрицький, М. О. Баймуратов та ін.]; за ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. – Київ : Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.

13. Муніципальне право України [Електронний ресурс] : підручник / [В. Ф. Погорілко, М. О. Баймуратов, Ю. Ю. Бальцій та ін.]; за ред. М. О. Баймуратова. – 2-ге вид., доповн. – Київ : Правова єдність, 2009. – 720 с. – Режим доступу: <http://194.44.152.155/elib/local/sk745766.pdf>. – Назва з екрана.

14. Любченко П. М. Муніципальне право України [Електронний ресурс] : навч. посіб. / П. М. Любченко. – Харків : ФІНН, 2012. – 496 с. – Режим доступу: <https://dbms.institute/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%97%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%>. – Назва з екрана.

15. Кравченко В. В. Муніципальне право України : навч. посіб. / В. В. Кравченко, М. В. Пітцик. – Київ : Атіка, 2003. – 672 с.

16. Трачук П. А. Державне будівництво та місцеве самоврядування [Електронний ресурс] : навч. посіб. / П. А. Трачук. – Чернівці : Наші кн., 2007. – 280 с. – Режим доступу: <http://194.44.152.155/elib/local/sk779443.pdf>. – Назва з екрана.

17. Грובה В. П. Цивільно-правова правосуб'єктність суб'єктів системи місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / В. П. Грובה // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 124–129. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_1_23. – Назва з екрана.

18. Харитонов Є. О. Цивільне право України : підручник / Є. О. Харитонов, Н. О. Саніахметова. – Київ : Істина, 2003. – 776 с.

19. Харитонов Є. О. Цивільне право України : підручник / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, О. В. Старцев. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Київ : Істина, 2009. – 815 с.

20. Деревнін В. Особливості цивільної правосуб'єктності товарної біржі та її здійснення [Електронний ресурс] / В. Деревнін // Юридичний вісник. – 2012. – № 1. – С. 100–105. – Режим доступу: http://www.yurvisnyk.in.ua/v1_2012/18.pdf. – Назва з екрана.

21. Зубар В. М. Деякі аспекти правосуб'єктності юридичних осіб публічного права [Електронний ресурс] / В. М. Зубар // Актуальні проблеми держави та права. – 2007. – № 33. – С. 32–35. – Режим доступу: <http://www.apdp.in.ua/v33/06.pdf>. – Назва з екрана.

22. Кочин В. Аналіз правочиноздатності у системі елементів цивільної правосуб'єктності юридичної особи [Електронний ресурс] / В. Кочин // Юридична Україна. – 2013. – № 9. – С. 48–51. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ugyk_2013_9_10. – Назва з екрана.

23. Иоффе О. С. Вопросы теории права / О. С. Иоффе, М. Д. Шаргородский. – М., 1961. – 381 с.

24. Саблук С. А. Правосуб'єктність як елемент правового статусу дитини [Електронний ресурс] / С. А. Саблук // Університетські наукові записки. – 2008. –

№ 2 (26). – С. 101–105. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2008_2_19. – Назва з екрана.

25. Муниципальное право : учебник / под ред. А. Н. Костюкова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2012. – 687 с.

26. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.

REFERENCES

1. *Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku [Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996]*. Kyiv: Yurinkom [in Ukrainian].

2. Batanov, O.B. (2014). Problemy stanovlennia i rozvytku munitsypalnoho prava: osnovni chynnyky ta suspilno-politychni umovy [Problems of formation and development of municipal law: main factors and socio-political conditions]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava, Journal of the Kyiv University of Law*, 1, 77-81. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2014_1_19 [in Ukrainian].

3. Luts, L. (2016). Suchasna ukrainska pravova nauka: deiaki problemy ta perspektyvy [Modern Ukrainian Law: Some Problems and Perspectives]. *Istoryko-pravovyi chasopys, Historical and Legal Journal*, 2(8), 20-27. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2016_2_6 [in Ukrainian].

4. Halfina, R.O. (1974). *Obscee uchenie o pravootnoshenii [General theory of legal relations]*. Moscow: Yurid. lit. Retrieved from <http://ex-jure.ru/law/news.php?newsid=292> [in Russian].

5. Tolstoi, Yu.K. (1959). *K teorii pravootnosheniia [To the theory of legal relations]*. Leningrad: Leningr. un-t. Retrieved from <http://lawdiss.org.ua/books/113.doc.html> [in Russian].

6. Demydenko, V.O. (2018). Dialektyka ob'ektiv munitsypalno-pravovykh vidnosyn [Dialectics of Objects of Municipal-Legal Relations]. *Visnyk Pivdennoho rehionalnogo tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy, Bulletin of the Southern Regional Center of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 4, 43-51 [in Ukrainian].

7. Akademichnyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Academic Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language]. (1978). (Vols. 9). (n.d.). *sum.in.ua*. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/sub.jekt> [in Ukrainian].

8. Boldyriev, R.V. (et al.). (2006). *Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy [The etymological dictionary of the Ukrainian language]*. (Vols. 5). Retrieved from http://litopys.org.ua/djvu/etymolog_slovnyk.htm [in Ukrainian].

9. Tsvik, M.V., Petryshyn, O.V., & Avramenko, L.V. (et al.). (2009). *Zahalna teoriia derzhavy i prava [General theory of state and law]*. M.V. Tsvik, O.V. Petryshyn (Eds.). Kharkiv: Pravo. Retrieved from http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009/TEorijaDerjav_2009.pdf [in Ukrainian].

10. Skakun, O.F. (2011). *Teoriia prava i derzhavy [Theory of law and state]* (3rd ed.). Kyiv: Alerta; TsUL [in Ukrainian].

11. Bilozorov, Ye.V., Vlasenko, V.P., Horova, O.B., & Zavalnyi, A.M. (2017). *Teoriia prava i derzhavy [Theory of law and state]*. Kyiv: NAVS; Osvit Ukrainy. Retrieved from https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/tdp/navch_pos_tdp.pdf [in Ukrainian].

12. Pohorilko, V.F., Frytskyi, O.F., & Baimuratov, M.O. (et al.). (2001). *Munitsypalne pravo Ukrainy [Municipal Law of Ukraine]*. V.F. Pohorilko, O.F. Frytskyi (Ed.). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

13. Pohorilko, V.F., Baimuratov, M.O., & Baltzii, Yu.Yu. (et al.). (2009). *Munitsypalne pravo Ukrainy [Municipal Law of Ukraine]*. M.O. Baimuratov (Ed.). (2nd ed., rev.) Kyiv: Pravova yednist. Retrieved from <http://194.44.152.155/elib/local/sk745766.pdf> [in Ukrainian].
14. Liubchenko, P.M. (2012). *Munitsypalne pravo Ukrainy [Municipal Law of Ukraine]*. Kharkiv: FINN. Retrieved from <https://dbms.institute/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%97/%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%> [in Ukrainian].
15. Kravchenko, V.V., & Pittsyk, M.V. (2003). *Munitsypalne pravo Ukrainy [Municipal Law of Ukraine]*. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
16. Trachuk, P.A. (2007). *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia [Public construction and local government]*. Chernivtsi: Nashi kn. Retrieved from <http://194.44.152.155/elib/local/sk779443.pdf> [in Ukrainian].
17. Hrobova, V.P. (2014). Tsyvilno-pravova pravosubiektnist subiektiv systemy mistsevoho samovriaduvannia [Civil legal personality of subjects of the system of local self-government]. *Forum prava, Forum of law*, 1, 124-129. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_1_23 [in Ukrainian].
18. Kharytonov, Ye.O., & Saniakhetova, N.O. (2003). *Tsyvilne pravo Ukrainy [Civil law of Ukraine]*. Kyiv: Istyna [in Ukrainian].
19. Kharytonov, Ye.O., Kharytonov, O.I., & Startsev, O.V. (2009). *Tsyvilne pravo Ukrainy [Civil law of Ukraine]* (2nd ed., rev.). Kyiv: Istyna [in Ukrainian].
20. Derevnin, V. (2012). Osoblyvosti tsyvilnoi pravosubiektnosti tovarnoi birzhi ta yii zdiisnennia [Features of the civil legal personality of the commodity exchange and its implementation]. *Yurydychnyi visnyk, Legal Bulletin*, 1, 100-105. Retrieved from http://www.yurvisnyk.in.ua/v1_2012/18.pdf [in Ukrainian].
21. Zubar, V.M. (2007). Deiaki aspekty pravosubiektnosti yurydychnykh osib publichnoho prava [Some aspects of legal personality of legal entities of public law]. *Aktualni problemy derzhavy ta prava, Actual problems of state and law*, 33, 32-35. Retrieved from <http://www.apdp.in.ua/v33/06.pdf> [in Ukrainian].
22. Kochyn, V. (2013). Analiz pravochynozdatnosti u systemi elementiv tsyvilnoi pravosubiektnosti yurydychnoi osoby [Analysis of legal capacity in the system of elements of civil legal personality of a legal entity]. *Yurydychna Ukraina, Legal Ukraine*, 9, 48-51. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2013_9_10 [in Ukrainian].
23. Ioffe, O.C., & Shargorodskii, M.D. (1961). *Voprosy teorii prava [Theory of Law]*. Moscow [in Russian].
24. Sabluk, S.A. (2008). Pravosubiektnist yak element pravovoho statusu dytyny [Legal personality as an element of the child's legal status]. *Universytetski naukovi zapysky, University scientific notes*, 2(26), 101-105. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2008_2_19 [in Ukrainian].
25. Kostiukov, A.N. (Ed.). (2012). *Munitsypalnoe pravo Ukrainy [Municipal Law of Ukraine]*. Moscow: YuNITI-DANA; Zakon I pravo [in Russian].
26. Zakon Ukrainy "Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini": vid 21 trav. 1997 r. No. 280/97-VR [Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" from May 21, 1997, No. 280/97-VR]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 27.09.2018

Demydenko V. – Ph.D in Law, Associate Professor, Professor of the Department of Constitutional Law and Human Rights of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6771-0080>

Novative Concept of Understanding Subjects Municipal-Legal Relations

In legal science, the doctrine of legal relationships is one of the most complex, debatable, relevant and significant issues both in the scientific and theoretical, and in practical terms. This thesis takes on special significance with regard to municipal law – the sphere of national law of Ukraine, which is currently developing rapidly and municipal-legal relations, where the rules of this field of law are materialized. After all, municipal-legal relations are a vivid reflection of the realization of law, its efficiency and effectiveness, and demonstrate directions for the improvement of legal norms. Despite a large number of studies devoted to the problems of municipal-legal relations, the subjects of municipal-legal relations did not find their proper coverage in the science of municipal law. It is worth noting that without a clear scientific and theoretical characterization of the subjects of municipal-legal relations it is impossible to speak about the effectiveness of municipal law. After all, under these conditions, the issue of legal personality as a complex concept remains unresolved. The subjects of municipal-legal relations are individual or collective members of social relations, which, based on the norms of municipal law, have municipal legal capacity and are the bearers of subjective rights and legal obligations in the field of realization of the right to local self-government.

Keywords: subject; municipal-legal relations; relationship; object.